

PEDAGOGY AND EDUCATION

Постмодернизнің модернизмнен айырмашылығына сараптама жүргізу. Египет пен Сауд Арабиясында постмодерндік құбылысына сипаттама жүргізу

Торбай София Мансурқызы¹

¹ Бакалавриат;

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті; Қазақстан Республикасы

Аннотация. Қазіргі араб әдебиетіндегі постмодернизмнің пайда болуының алғышарттары мен бастауларын анықтау, хронологиялық шеңберін және жаңа құбылыстың тарихи орнын анықтау, постмодернизмнің қазіргі әдеби үрдіске ену процесін түсіну. Араб постмодернизмін постфилософиялық идеялармен соңғы поэтологиялық тәжірибелерді өзіндік көркемдік синтездеу әдістерін дамытқан және әлемдік постмодернистік әдебиеттің бір бөлігі болған ұлттық әдебиеттің өзіндік бағыты ретінде тұжырымдамалық зерттеу.

Түйінді сөздер: *постмодернизм, проза, мәдениет, Египет, Сауд Арабия, деконструкция, ойын, интертекстуальдық.*

Ең басты назар аударатын жайттардың бірі, модернизм мен постмодернизмнің кейбір ұқсас белгілеріне байланысты сыншылар біраз жылдардан кейін бірін екіншісінен ажырата алмай шатасады. Модернизм сияқты, постмодернизм де абсолютті ақиқат жоқ, ал шындық салыстырмалы деген көзқарасқа сенеді. Постмодернизм ақиқат адамның оны түсінуінде көрінбейді, керісінше ақыл өзінің жеке шындығын түсінуге тырысқан кезде құрылады деп сендіреді. Сонымен, фактілер мен жалғандық бір-бірін алмастырады.

Модернизм Батыстың идеяларына, құндылықтарына, сенімдеріне, мәдениеті мен нормаларына сенуді орнықтырса, постмодернизм батыстық құндылықтар мен нанымдарды адамзат тәжірибесінің кішкене бөлігі ретінде қабылдамайды және көбінесе мұндай идеяларды, нанымдарды, мәдениетті және нормаларды жоққа шығарады.

Модернизм тәжірибе мен өмірдің терең шындығын ашуға

PEDAGOGY AND EDUCATION

тырысса, постмодернизм «терең қарастыруды» күдікті деп қарастырады, өйткені мұндай идеялар белгілі бір батыстық құндылықтар жүйесіне негізделген. Модернизм заттар мен оқиғалар астындағы тереңдікті және ішкі мағынаны табуға тырысса, постмодернизм сыртқы бейнеге тоқталуды жөн көреді.

Модернизм белгілі бір әдебиеттегі орталық тақырыптар мен біртұтас көзқарасқа назар аударса, постмодернизм адамзат тәжірибесін тұрақсыз, іштей қарама-қайшылықты, екіұшты, тұжырымсыз, анықталмаған, аяқталмаған, бөлшектелген, үзік-үзік болып табылады.

Қазіргі авторлар оқырманның өз шығармашылығына берген жауабын басшылыққа алып, бақылап отырса, постмодерн жазушысы оқырман өзінің байланысын қамтамасыз етіп, баламалы мағына беріп, өзіндік (басшылықсыз) түсініктеме беруі керек деп санайды.

Постмодерндік жазудың сипаттамалары:

Ерсі, ойнақы, қара юмор жиі кездеседі. Постмодерн авторлары өз жазбаларында ирония мен юморды бірінші болып қолданған жоқ, бірақ көптеген постмодернистік авторлар үшін бұл олардың стилінің белгілері болып табылады. Постмодерн авторлары Екінші дүниежүзілік соғысқа, қырғи қабақ соғысқа, қастандық теорияларына қатты ашуланды. Олар оны жанама жолмен біріктіруге тырыса отырып ирония, ойнақы және қара юмор арқылы бейнеледі. Шындығында, бірнеше романистерді постмодерн ұғымынан бұрын қара юмористер деп атаған. Джон Барт, Джозеф Хеллер, Уильям Гаддис, Курт Воннегут, Брюс Джей Фридман және т.б. сияқты постмодернистік жазушылар үшін ауыр тақырыптарға шығарма жазу – ойыншық және әзіл-сықақпен қарау іспеттес.

Жоғарыда келтірілген ерекшеліктерге ие мәтіндердің кейбір мысалдары – әдебиеттанушы Роланд Бартестің «Мәтіннің рақаты». Постмодернизмді сипаттайтын бірнеше элементтер бар.

Постмодерндік интертекстуалдылыққа байланысты пастика дегеніміз – бірнеше элементтерді біріктіру немесе «жапсыру» болып табылады. Постмодернистік әдебиетте көптеген постмодернистік авторлар жаңа әңгімелеу дауысын жасау үшін немесе өз замандастарының жазуына түсініктеме беру үшін әдебиеттің алдыңғы жанрлары мен стильдерінің элементтерін біріктіреді.

Интермәтіндік – бұл мәтіндердің басқа мәтіндермен мағыналарын қалыптастыру. Оған автордың қарыз алуы және алдыңғы мәтінді өзгертуі немесе оқырманның басқа мәтінді оқуда бір мәтінге сілтеме жасап кіруі мүмкін. Сыншы Уильям Ирвин айтқандай, «бұл термин адал қолданушылардан бастап қолданушылармен бірдей мағыналарға ие болды».

PEDAGOGY AND EDUCATION

Постмодернизмнің маңызды элементі оның алдыңғы әдеби шығармаларды мойындауы болып табылады. Постмодерндік фантастиканың белгілі бір шығармаларының интермәтінділігі бір мәтіннің (мысалы, роман) екіншісінің немесе әдебиет тарихының өрілген текстурасындағы бір мәтіннің арасындағы байланысты білдіреді. Сыншылар мұны постмодернизмнің түпнұсқалық болмауының және клишелерге сүйенудің көрсеткіші ретінде көрсетеді. Постмодерндік әдебиеттегі интермәтінділік сілтеме немесе басқа әдеби шығармаға параллель, шығарманы кеңінен талқылау немесе стильді қабылдау болатынын көрсетеді. Постмодерндік әдебиетте бұл көбінесе ертегілерге сілтеме ретінде көрінеді.

Метафика-көптеген постмодернистік авторлар өздерінің жазуларында метафиканы көрсетеді. Онда негізінен оқырманға оның ойдан шығарылғаны туралы, кейде автордың қатысуы туралы хабарлауға тырысады. Авторлар кейде осы әдісті баяндаудың күрт өзгеруіне, уақытында мүмкін емес ауытқуларына мүмкіндік беру немесе әңгімеші ретінде эмоционалды арақашықтықты сақтау үшін пайдаланады.

Тарихнамалық метафика. Бұл терминді канадалық әдебиеттанушы Линда Хатчён нақты тарихи оқиғалар мен кейіпкерлерді ойдан шығаратын романдарға сілтеме жасау үшін жасаған. Линда Хатчён «тарихнамалық метафика» терминін нақты тарихи оқиғаларды немесе қайраткерлерді ойдан шығаратын шығармаларға сілтеме жасау үшін енгізді. Сындалы теорияға қатысты бұл техниканы әйгілі әдебиеттанушы Ролан Бартстың «Автордың өлімімен» байланыстыруға болады.

Уақытша бұрмалау-модернистік фантастикада кең тараған әдіс: Фрагментация және сызықтық емес әңгімелер қазіргі және постмодерндік әдебиеттегі басты ерекшелік болып табылады. Постмодерндік фантастикадағы уақытша бұрмалаушылық әр түрлі жолдармен, көбінесе ирония үшін қолданылады. Бұл әдебиетте автор уақытында алға немесе артқа секіруі мүмкін немесе сәйкес келмейтін мәдени және тарихи сілтемелер болуы мүмкін.

Параноя - бұл әлемдегі хаостың артында тапсырыс жүйесі бар деген постмодернизмнің тағы бір қайталанатын тақырыбы. Постмодернист үшін тапсырыс беру жүйесі жоқ, сондықтан тапсырыс іздеу нәтижесіз және ақылға қонымсыз. Бұрыннан постмодерндік әдебиеттің прототипі болып саналған

Сиқырлы реализм: -постмодернизмнің ең маңызды техникасы. Сиқырлы реализм - бұл фантастикалық немесе мүмкін емес элементтерді шынайы немесе қалыпты болып көрінетін әңгімеге енгізу. Сиқырлы реалистік романдарға әдеттегі өмірде орын алған армандар, бұрын қайтыс болған кейіпкерлердің оралуы,

PEDAGOGY AND EDUCATION

өте күрделі сюжеттер, уақыттың жабайы өзгерістері, аңыздар мен ертегілер баяндаудың бір бөлігіне айналуы жатады.

Батыс беделді әлеуметтанушылар постмодернизмге балама ретінде арнайы құрылған теорияларды алға тартты, және олар қазіргі дәуірді қазіргі заманның барлық қасиеттері өзінiң толық көрінісін тапқан және барлық тенденциялар барынша дамыған кезең ретінде сипаттайды.

Постмодернистік теоретиктер постмодернизм модернизмге тән элитизмді және формальды экспериментті, иеліктен шығару тәжірибесіндегі трагедияны жоққа шығарады деп тұжырымдайды. Егер модернизм өнерді адамгершіліктен айыру болса, постмодернизм ғаламшардың адамгершілігінен, тарихтың аяқталуынан, адамның соңынан өтіп жатады деген. Модернистік әдебиетте әлі күнге дейін жеке адамның жердегі тіршілік ету трагедиясы бейнеленді және ерлік қағидасы сақталады. Ал постмодернистік жазушы адамның өмір күрестен шаршауын, болмыстың бос екендігін білдіреді. Қысқаша айтқанда модернизм дәуірінде сөз өнері қоғамда әлі де жоғары құндылық мәртебесін сақтап қалды. Мұнда суретші өзін әлі күнге дейін өзін жаратушы және пайғамбар ретінде сезіне алды, ал постмодернизмде өнер факультативті, анархияға айналады және ирония арқылы жүреді.

Постмодернизм әдебиетінің негізінде романтикалық ирониядан алыс ойын концепциясы жатыр. Постмодернистер дәстүрлі сұлу және шынайы категориялардан бас тартудың уақыты келді деп сендіреді. Бір күндік жалған, жалған деректер әлемінде, еліктеу әлемінде өмір сүреміз. Тек сана арқылы түсінуді жоққа шығаратын жаңа тарихи жағдайлардан адамзаттың соққысы түпнұсқа нұсқаулардың жоғалуына және жүйелік құндылықтар мен ойлау тәсілдерінің толық қайта қаралуына байланысты. Демек маңыздыдан маңыздыды ажыратуға кез-келген ұғымның негізгі мағынасын бөліп алуға мүмкін болмайды.

Постмодерндік жұмыстарда мәтін ішіндегі өзін-өзі тану және өзін-өзі сынау дәрежесі күрт өсуін байқауға болады. Жазушы оқырманнан ол немесе басқа эффектке қалай қол жеткізетінін жасырмайды. Оқырманға мәтін авторының алдында тұрған таңдауды ұсынады және оқырманмен бұл пікірталас та күрделі ойын сипатына ие болады.

«Модернизм» және «постмодернизм» терминдерінің және олардан шыққан «қазіргі», «модернизацияның», «постмодерннің» және басқаларының сөзжасамдарының кең қолданысы әлемдік сипаттағы өзгерістерді теориялық тұрғыдан түсінудің қажеттілігі туралы куәландырады. Ғылыми әдебиеттерде бұл терминдерді қолдануда, оларды басқа класс құбылыстарына жатқызуда жеткілікті айқын регламенттің болмағаны анық. Бұл

PEDAGOGY AND EDUCATION

оларды түсіндірудегі екіұштылықты көрсетеді. Осы және қазіргі заманғы және постмодернизм құбылыстарын білдіретін анықтамаларды пайдаланудың түрлі түсіндірмелерімен және ерекшеліктерімен байланысты туындайтын басқа мәселелерге қажетті айқындық беру, олардың объективті себептері мен алғышарттарын ашу кең тарихи-мәдени контекстке жүгінуге көмектеседі. Постмодернизм символдық мәдени байланыстардың жаңа түрін дамыта отырып модернистік негізде жаңаға бетбұрыс жасайтын мәдениеттің өтпелі түрі болып табылады.

Постмодернизмді мәдени сананың жаңа формасы ретінде жіктеуде оның алдыңғы әдеби прозалармен бағыттармен байланысын орнатуға тырысады. Осы көзқарасты жақтаушылар постмодерндік ойлау мен проблематиканың бастауы алдыңғы мәдениеттерде деп санайды. Модернизм мен постмодернизм арасындағы генетикалық байланыстың негізінде бірыңғай идеологиялық дәстүр жатыр. Бүкіл ескі әлеммен және оның тарихымен толық және революциялық үзіліс идеясына негізделген терең және типологиялық туыстық модернизм мен постмодернизмді біріктіреді. Постмодернизмге қатысты үш негізгі көзқарас бар. Біріншіден, постмодернизмге деген теріс көзқарас. Екіншіден, постмодернизмді мәдени парадигманың түбегейлі өзгеруінің көрінісі ретінде түбегейлі өзгеше нәрсеге көшу ретінде бағалау. Үшіншіден, постмодернизмді модернизмнің жалғасы ретінде бағалау. Постмодернизм жаңа қалыптасып жатқан және даму бағытын анықтамаған біздің қазіргі дәуіріміздің дүниетанымын білдіретін әр түрлі түсіндірмелері оның түбегейлі аяқталмағандығынан деп айтылады. Сонымен қатар постмодернизм бағыт-бағдарымен ерекшеленетін және қарастырылатын проблемалары бар. Ол бірдей қатар өмір сүретін идеологиялық ағымдардың кең ауқымын ұсынады. Постмодернизм ғылыми әдебиеттерде XX ғасырдың екінші жартысында кең таралған әлем туралы әлеуметтік-саяси, ғылыми-теориялық, этикалық, эстетикалық, гносеологиялық және теологиялық идеялардың көп мәнді кешені ретінде анықталды. Постмодернизмнің дүниетаным ретіндегі басты ерекшелігі - оның барлық басқа сипаттамаларын анықтайтын рационализмді теріске шығару.

Постмодернизм әдебиетінің анықтамасы ғылыми әдебиеттерде әртүрлі тәсілдермен жіктелген постмодернистік философияның көптеген ағымдарының болуына байланысты. Постмодернизмнің деконструктивистік және конструктивистік бағыттарға бөлінуі кеңінен танымал. Постмодернизм өзінің өмір сүру фактісі бойынша әдебиеттің дамуындағы әмбебап тенденциялардың бірін білдіреді. Сондықтан постмодернизмнің позитивтілігін жалпы

PEDAGOGY AND EDUCATION

мойындайтын жазушылардың позициясы мен үшін ең перспективалы болып көрінеді.

Біріншіден ол постмодернизмде позитивті – бұл тіл мәселесін әдеби тұрғыдан түсінуге жүгіну. XX ғасырдың жазушылары үшін әлі де «шынайы» адамның болмысын іздеумен айналысады. Оны тілге мұқият назар аударумен оның ойды жеткізу құралы ретінде емес оның мәдениеттегі негізгі рөлін түсінумен сипатталады.

Екіншіден, постмодернизмнің позитивтілігі оны әдебиеттің гуманитарлық тамырларына жүгінуінде: әдеби дискурс пен баяндау, және диалог таңы сол сияқты. Постмодернизмнің ең көрнекті өкілдері оқырманға мәтінді түсіну мен белгілерді декодтауға және автордың идеяларын өзінше аша отырып түсіндіруге көмектесуді мақсат етеді.

Үшіншіден, постмодернизмнің демократиялық табиғаты жағымды жақтарға ие. Постмодернизм теоретиктері коммуникация құралдарының санаға деген күшін арттыру тенденциясын түсіне отырып технология мен гуманитарлық мәдениеттің арасындағы қайшылықты жұмсарту мен бұқаралық сипат пен поэзияны үйлестіруге тырысады. Классикалық қазіргі заман әдебиеті элиталық құбылыс ретінде ерекше эстетизмімен көркемдік формаларының талғампаздығымен ерекшеленеді. Жаңа постмодернистік өнер көп жағынан бұқаралық мәдениетке байланысты болып табылады. Сол арқылы постмодернизмге кіріспе жасалады. Постмодернизмге элиталық өнерді бұқаралық мәдениетпен біріктірумен өнер мен өмірді жақындастыру күнделікті өмірді эстетизациялау тенденциясы болып саналады.

Төртіншіден, рационалды және рационалды емес қатынастар проблемасына бірінші кезектегі қатынас. Осыған байланысты постмодернизм когнитивтік ғылымның мәселелері мен адам қызметінің бейсаналық мотивтерін де қарастыратын бүкіл қазіргі әлемдік әдебиеттің дамуына сәйкес келеді.

Бесіншіден, постмодернизм қазіргі өмірлік жобалар мен ғылыми тұжырымдамалардың және әлеуметтік қатынастардың әртүрлілігін тану үшін ұтымды стандарттарды жою қажеттілігін талап етеді. Сонымен бірге постмодернизм шексіз плюрализмнің қауіптілігін болжай отыра өздігінен алдын-ала белгіленген кепілдіктерсіз өмір сүру мүмкіндігін дамытады. Ол асығыстық пен иллюзиялық синтезді тежеушілік және өмірге және мәдени әртүрлілікке сезімталдықты тазартумен сипатталады.

Алтыншыдан, постмодернизмнің қазіргі әдебиеттегі дағдарыстық құбылыстар тудыратын өзекті мәселелерге байланысты. Олардың ретінде бұқаралық коммуникацияның дамуына үндеуі сөзсіз назар аударуға тұрарлық.

PEDAGOGY AND EDUCATION

Постмодернизмнің гуманистік бағыты мағынаны жоғалтудың дағдарыстық жағдайында болғанымен ол оны іздеудің жаңа негіздерін табу үшін классикалық әдебиет шеңберінен шығуға ұмтылуда. Деректердің жүйеленуі мен байланысын жоққа шығаратын деконструкция тұжырымдамалық икемділік әр түрлі ұғымдар мен жобаларды таңдау еркіндігін береді.

Постмодерндік әдебиетте өзіндік құндылықтар жүйесімен, мінез-құлық стереотипімен сипатталады. Бірақ олардың ерекше түсіндірілуіне қарамастан, қазіргі өмір салтының өзгеруіне байланысты құндылық бағдарлары алдыңғы мәдени парадигмалар дәстүрімен тығыз байланысты.

Әдебиеттің дамуы – бұл прогрессивті бағыт. Ол ойлау түрі мен көркемдік іс-әрекеттің өзгеруі сол әлеуметтік-мәдени жағдайында өтеді. Сондықтан постмодернизмнің мәнін оның бұрынғы әдеби шығармалармен эстетикалық және көркемдік байланыстарын зерттей отыра рухани мазмұны бойынша ортақ және өзгешеліктерін ашу арқылы түсіндіруге тырысады. Идеялар кедергілерді айналып өтіп, кеңістіктік және уақыттық шекаралардан аса әртүрлі мәдениеттер мен кезеңдердегі әдеби құбылыстар мен бағыттарды біріктіреді. Сондықтан да модернизм мен постмодернизм арасындағы шекара бұлыңғыр көрінеді.

Постмодернизм әлемді заманауи қабылдау ретінде шындыққа наразылықтың бір түрі ретінде қарастыратын болсақ, модернизммен полемика және сонымен бірге қорытындылау мен қайта қараудың бір түрі. Модернизмнің болашаққа деген белгілі бір көзқарасы мен бағыты болады. Ал постмодернизмнің болашаққа деген белгілі бір бағдары жоқ. Модернистер шындықты түбегейлі сынап отырып, шынайы идеалды іздеу үшін трансценденталды бағытқа бет бұрады. Ол дегеніміз бар әлемнің шындығынан бас тартып, олар әлемнен жоғары модельдер іздеп оны жасауға тырысады. Егер модернизм сенімділік пен мызғымас негіздерді іздеуге бағытталса, онда постмодернизм күнделікті өмір мен радикалды плюрализм және белгісіздікке бағытталды. Автордың қандай да бір нақты және тұтас тұжырымдамасының болмауы-адамның өзіне деген қызығушылығының күшеюіне және де оның шекараларын мен болмыстарын және мақсаттары мен мағыналарын қайта қарау барлық адамдық және шығармашылық ізденістердің аяқталуы ретінде қайта қарау. Бұл өзгерістердің әдебиетте көрініс таппай қалмады. Модернизм еуропалық мәдениеттің элементтері мен тенденцияларының жиынтығына негізделген арнайы әлемдік түсінік пен әлемдік қатынастардың күрделі кешенін тудырды.

Дәл «тар мағынадағы модернизмде» тенденциялар айқын көрінеді, олардың күшеюі «постмодернизм» деп аталатын жаңа

PEDAGOGY AND EDUCATION

мәдени тенденцияның пайда болуына әкелді. «Тар мағынадағы модернизм» және «постмодернизм» өз мәні бойынша Батыс өркениетінің дағдарыстық жағдайы мен оның рухани мәдениетінің көрінісі болып табылады. Плюрализмге деген көзқарас постмодернистердің американдық постмодернизмнің көрнекті теоретигі И.Хасанның постмодернизм мен «тар мағынадағы модернизмнің» негізгі айырмашылығы ретінде атап өткен «анти-авторитаризмге» ұмтылысына сәйкес келеді.

Постмодернизмге біржақты теріс баға беретін ойшылдардың ұстанымдары әрдайым сенімді дәлелденген алыс деп санаймыз. Модернизм де, постмодернизм де бұрынғы мәдениетпен байланысты үзбейді. Керісінше одан әрі жалғастыруға тырысады.

Идеология мен діни наным-сенімдер сияқты барлық ұлы әңгімелерге әсер ететін теледидар, интернет пен бейнелердің озбырлығымен көрінетін үздіксіз эрозия бар екендігі даусыз. Пәкістандық зерттеуші Акбар Ахмедтің өзінің Постмодернизм және ислам кітабында айтқан сөздері ойлануға шақырады және олардың негізділігі болуын көрсетеді. Ол өзінің исламдық көзқарасы бойынша христиан діні исламға қауіп төндірмейді, керісінше «жаңашылдық» құбылысы оған қауіп төндіреді деп санайды. Постмодернизм эксперименттік заманауи кейбір тәсілдерін қолдануды жалғастырды, бірақ ол форманың тазалығы туралы және әр түрлі әдеби жанрлардың араласуынан туындаған будандастықтан алшақтау қажеттілігі сияқты қазіргі заманның белгілі бір стильдік ерекшеліктеріне қарсы дұшпандық көрсетті.

Араб әдебиетіне қатысты қызықтыратын нәрсе, постмодернизм тұжырымдамасы келесі деңгейлерде қиындық тудырады:

Бірінші: әдебиеттегі өзіндік идеяға күмән келтіру.

Екінші: әдеби жанрлар арасындағы шекараны жою.

Үшіншісі: өнер түрлерінің арасындағы шекараларды жою.

Төртінші: сын теориясы мен әдебиеттің өзі арасындағы шекараны жою.

Бесінші: жоғары әдебиет деп аталатын және бұқаралық ақпарат құралдарының мәдениеті арасындағы шекараны жою.

Алтыншы: айырмашылық идеясын беру және еуропалық орталық тенденциямен байланысты ғаламдыққа қарағанда жергілікті, этникалық және ерекше адамдарға басымдық беру.

Постмодернизмді-заттардың мәні тұрақсыз және түсіндіру үшін тым ашық және бұрынғыдан гөрі билікке және шындыққа деген сенім деңгейі төмен барған сайын технологиялық бағыттағы қоғамда өмір сүрудің мәдени шарты ретінде қарастыруға болады. Постмодернизм әдебиетке қатысты болғандықтан, «осындай тұрақсыздық пен сенімсіздікті білдіретін мәтіндерді» айтады.

PEDAGOGY AND EDUCATION

Бұл көбінесе шындықты түсіндіруге бағытталған ғылыми немесе объективті талпыныстарға реакция болып табылады. Шын мәнінде шындық адамның оны түсінуінде жай көрініс таппайды, керісінше, ақыл өзінің жеке шындығын түсінуге тырысқан кезде құрылады деп танудан туындайды. Постмодерндік түсінікте шындық- әлемнің әрқайсымызға нені білдіретінін түсіндіру арқылы ғана пайда болады. Постмодернизм тәжірибесінің нәтижесі белгілі және әмбебап емес керісінше міндетті түрде қателесетін және салыстырмалы болатындығын әрдайым біле отыра оны дерексіз принциптерге қарағанда нақты тәжірибеге сүйене отыра бейнелейді.

Постмодернизм – бұл заманауи деп аталатын ақыл-ойдың сипаттамасы. Өйткені ол түпкілікті қағидалардың бар екендігін жоққа шығарады және оған бәрін түсіндіретін ғылыми және әдеби немесе діни шындықтың оптимизмі жетіспейді.

Постмодерндік мәтіндердің басты ерекшелігі – автордың енуі. Постмодерндік мәтіндер көбінесе ойнақы болып табылады. Оқырманға әр түрлі шығармашылық тәсілдермен балама түсіндірмелер ашады. Постмодерндік әдебиет пен өнер көбінесе бейнелеу конвенцияларына әсіресе мағыналардың бірлігі туралы кез-келген тікелей түсініктерге қарсы шыға оның орнына кез-келген мәтінде немесе өнер түрінде мағынамен ойнау мүмкіндігін атап көрсетеді. Үшінші мыңжылдықтағы технологиялық медианың өзгеруімен балалар әдебиеті постмодернистік эксперименттерге куә болды.

Постмодернизмнің бірінші деңгейіне түпнұсқа идеясына күмән келтіруге қатысты контекст 1975 жылы бірінші рет жарық көрген «Бидайят: мақсат және әдіс» кітабында айтылады. Бұл кітапта шығыстанушы Эдвард Саид өзінің түпнұсқалық тұжырымдамасына сыни қарсылығын анық нақты тұжырымдайды. Әрбір шығу тегтің одан тыс бастауы бар. Осылайша, тәжірибе деңгейінде айтуға болады: түпнұсқалық тұжырымдаманың маңыздылығы туралы басқа тұжырымдама. Бұл қабілет құру және жаңашылдық, түпнұсқа мен шығу тегіне регрессиямен байланысты шынайылық ұғымын ауыстырды. Сол сияқты, әдеби құндылықтар арқылы қалыптасқан мағыналар жоғарыда айтылғандарға сәйкес түпнұсқа ретінде сипатталмайды. Керісінше олар көбейтіліп пайдаланылатын дерек көздеріне және модельдерге тәуелді болады. Модернизм тенденциясы шығармашылықтың жобасы болса, постмодернизм тенденциясы алдыңғы мысалсыз шығармашылық туралы әңгімелерге шек қоя бастады. Сондай-ақ, Камал Абу Дибтің «عذابات المتنبي» атты кітабы бұған жарқын мысал болып табылады. Әл-Мутанабидің Камал Әбу Дибтің қатысуымен баяндалған кітапта Әл-Мутанаби мен оның өмірін басқаша

PEDAGOGY AND EDUCATION

түсіндіруге тырысады және субъективтілікке немесе субъектке деген жеккөрушілікке қол жеткізіп, оны тек өзіндік тұлғаны қабылдамауға мәжбүр етеді. Сонымен бірге әл-Мутанаби Абу Дибтің жеке басына еліктей алатыны сипатталады. Бұл мәтінде постмодерндік техниканы едәуір дәрежеде қолданатыны атап өтілген. Сонымен қатар олардың суреті мәтінде қолмен жазылған парақтар түрінде жарияланған. Камал Абу Диб өзінің болжанған кітабын қара қағазға ұсынды және ол баяндаушының тілінде айтты. Қос өмірбаян және бір-біріне және олардың көтерілісшілеріне әуестенген екі сүйкімді адам туралы бейнеленген. Олардың әрқайсысы конвергенция кезінде қайтыс болған көтерілісші адам туралы бұлыңғыр жазбалармен сипаттала отырып барлық уақыт кеңістігін қамтыған. Тағы ерекше жайт барлық азғырулар оған тұтана отырып, оны арандатушылығымен баураған. Кітап оқырманы бұл кіріспеден кітапқа тек бас бармақ пен түсініксіз жазбалардан басқа және өзі және жасырын аурулары туралы жұмбақ жазбалар жазғанын байқайды. Бір қызығы Әл-Мутанабидің немесе жазушының өмірбаяны кітапта мүлде жазылмаған. Әл -Мутанаби мен жазушы Камал Абу Дибтің айтуынша, олар ешкім білмейтін таңқаларлық нәрселермен өмір сүрген, ал таңқаларлық нәрсе кімге таныс емес-делінген. Әл- Мутаннаби бірде былай баяндаған:

- Ат түн мен шөл мені біледі,

Қылыш, найза

Қалам мен қағаз менің сырласым.

Көк орай алқаптың тасымын тасқыны болмаған өзеннің,

Ал қараңғылық бойлағанда көңілімдегі бір мұңды жастық қана біледі.

Кітап ерекшеліктерінің бірі-Әбу Диб оны парақтарға бөлген. Олардың кейбіреулері ақ, ал кейбіреулері қара, және мұның құпиясын неде екенін ешкім білмеген, мүмкін бұл құпия болып қалуы тиіс еді. Кітаптың ішкі атауларына келетін болсақ, олар түсініксіз түсініктерге ие. Автордың өз қолымен жазылған көптеген анық емес жазбалар бар. Олардың ұзындығы мен жазушының бақытсыздығына байланысты оқылуы қиын армандарға ұқсайтын фразалармен жазылған. Әңгіме Абу Дибтің әл-Мутанабиге көзқарасы постмодерндік шығарманың типтік үлгісін ұсынады. Онда ол нақты және қиял мен проза және де поэзия мен кескіндемесімен сондай-ақ коллаж немесе бастыш техникасының қоспасы болып табылады. Бұл техникада мәтіннің авторы мәтінді немесе басқа көркем мәтіндерді қамтиды және сонымен бірге дәл осымен айналысатындығын көрсетеді.

Араб әдебиетін модельдеріндегі постмодерндік көріністердің ерекшеліктері олар араб аймағын бастан кешірген әлеуметтік

PEDAGOGY AND EDUCATION

бытыраңқылығын білдіреді және бұл шындықты қайта қарауға орын ашады. Құпиялылық ұғымының өзінің діни және этникалық когнитивтік предикатымен кеңеюі, яғни топтар мен мемлекеттердің өздерінің секталық пен тайпалық және этникалық қиялына түсуі және олардың жеке басының басқа өлшемдерін қысқарту бар оларды араб әлемі деңгейінде шиеленістірді және келіспеу құқығынан суицидке дейін өзгертті.

Постмодернизм тұжырымдамаларына және оның араб әдебиетіндегі кейбір көріністеріне қатысты жоғарыда айтылған идеялар интертекстуалдылық концепциясының тиімді сынақ құралдарымен бірге тиімділігін растаудан басқа ешнәрсе жасамайды. Египеттегі постмодернизмнің ең көп таралған қағидасы – мәдениетіндегі басқарушы әңгімелерінің бұзылуы. Алдыңғы жастағы азаматтарға қарағанда олардың билікке соқыр сеніммен қарауға ықтималдығының аздығы. Анықталмағандық пен фрагментация және деканонизация сөзсіз иронияға әкеледі. Қазіргі өмір мен мәдениет жаппай 'қос кодталған' болып табылады. Себебі кескіндер мен идеялар дайын болып келеді, олар сонымен қоса тек қарап отырғанды ғана емес, оған қалай қарау керектігін де айтады. Бүгінгі таңда жоғары көше мен теледидардағы жарнамалар бұрынғыдан әлдеқайда көп ақылды болып табылады. Шекаралардың таралуы, тұтас бөлшектердің бөлінуі, жоғары мен төмен арасындағы айырмашылықтардың тегістелуі біздің постмодерндік жағдайымына тән және олардың бәрі біртүрлі гибридті жанрлар мен артефактілердің өсуіне ықпал етті. Египетте үлкен және жақсы нәрселер туралы айтылатын және жоғары мәдениетті және бөлек бөліктерде төмен болатын канондар жоғалып кетті. Египетте постмодернизм белгілі бір деңгейде дамымады. Әлеуметтік азап пен қиял-ғажайып Орвелли жаңалықтары және ең қарапайым өзара әрекеттесудің қиындықтары мен бостандықтар мен сыни ойларды үздіксіз қысуы ксенофобиялық және фашистік қоғамдық сезімдердің күшеюі. Осының бәрі көптеген адамдар үшін соңғы бес жылда мысырлық болу жеке бастан гөрі психологиялық синдромға айналды. Өзгерістерге сенгендер шынайы туыстық сезімдерден қол үзіп, мәдени жетімдерге айналды. Бел жағдайда екі мүмкіндік қана болды олар толық бас тарту немесе психологиялық және эмоционалды мүмкіндіктерге – ашылу.

Египетте аз танымал египеттік академик Ихаб Хасанның ол мысырлықты және өзімшілдікті іздеудің маңызды нүктесін ұсынды. Постмодернизм терминін енгізген және постмодернистік ой мен әдеби сын және мәдени зерттеулерге арналған табысты мансапқа ие болған Хасан бірнеше ай бұрын АҚШ-та өмірден өтті. Өзінің «Египеттен тыс: өмірбаянының көріністері мен

PEDAGOGY AND EDUCATION

аргументтері» атты естелігінде ол 1946 жылы Мысырдан бір жақты трансатлантикалық қашуды бейнелейді. Бұл шығыстанушы стереотиптерді жасырын түрде қабылдағаны және американдық мәдениетке интеграция процесін тым оңай бейнелегені үшін сынға алынды. Хасанның Мысырдағы бақытсыз жылдарына қатты назар аудара отыра өзін-өзі зерттеу және ол өзін неге қашып кетуге тура келгендігі туралы терең ой елегінен өткізе отырып бейнелейді. Ол көркем прозамен өзінің губернаторы, анасы және пашалар помещиктер мен министрлер отбасында жұмыс жасаған әкесімен бірге өзінің қарапайым өмірін бейнелейді.

Постмодерндік өмірбаян Египет үшін тыс оқиға реті еді өйткені ол өзін-өзі таныстыру мәдениеті мен туыстық сезіміне үйлеспейтін тәсілмен айналысады және тұтас бөліктер арасындағы қатынастарды сыни түрде реттейді. Хасанның шатасқан балалық шағы, ағылшын және француз тілдеріндегі біліміне байланысты араб тілінің жеткіліксіздігі мен туыстар арасындағы келіспеушілік және ауыр академиялық жұмысы оның қашып кетуіне және өз болмысын қайта құруға шешім қабылдауға мәжбүр еткен. Оның ішкі және физикалық саяхаты жаңа туу немесе жалған қайта туылу болды ма деген сұрақ оның бірінші бетінен өзін-өзі зерттеуге ұмтылудан басталуына себеп болды. Кітап 128 беттен тұрады немесе екі сеаныста оқып тастауға болады десек те болады. Ол иммигранттар тұрғысынан жазылған және академиялық және сыни ойлармен байланыса отыра Толстойдан Ральф Эмерсонға дейінгі жазушылармен сипатталған. Египеттен тыс иммигранттардың өмірбаяндық жазбаларында жиі кездесетін ностальгиялық және қайғылы сонымен қоса диаспоралық сезімдерден баяндалған. Хасан психологиялық өткен жолмен алға жылжу туралы дәлел келтіреді осылайша эмоционалды қуғын-сүргін пен психологиялық түрмеден қашу туралы ішкі ұмтылсын баяндайды.

Мысырдан тыс жерде кездесетін талантты Хасан мырза – индивидуалистік және өзіне-өзі сенімді әлеуметтік аутсайдер, интеллектуалды өсуге және жалғыздықты сүйуге бағытталған адам. Автономияға қол жеткізу үшін еркіндікті табандылықпен іздейтін адам ол болашағын қажырлы еңбек пен ерекше ақылдылықпен басқарды.

«Сонда мен шынымен Америкада жаңалық ашамын деп үміттендім бе?» ол жазады. «Бұл қасиеттілік емес еді, керісінше, ауқым, уақыттың ашықтығы, өміршең тарих. Мен сондай-ақ өзгеретін және өсетін жеке кеңістікті іздедім. Өйткені маған Мәңгілік Египеттегі өмірімді алдын-ала көргенім ұнамады ».

Египет сол күйінде қалды деп жазады Хасан. Үмітсіздікті

PEDAGOGY AND EDUCATION

бидғат немесе сатылым деп санап отыра опасыз оптимистер қолданатын үміт озбырлығына қарамастан солып бара жатқан үміттерді қуаттауға деген шынайы талпыныстарында кез келген өзгерісті жаңа таң келуімен шамадан тыс баса назар аударатын Мәңгілік Египет осында қалады. Соңғы бірнеше жылда мысырлықтардың көпшілігі үміттің жоқтығынан немесе жауапқа тартылудан қорыққандықтан кетуге шешім қабылдағаны айтылады. Хасанның ираилдіктердің перғауындық Египеттен шығуы мен оның қашып кетуі арасындағы параллельдерден экстраполяция жасай отыра біз иелік ету әрекеті шөл далада қаңғуды тоқтатуға шешім қабылдауға болатын еді. Өйткені психологиялық құтқару біздің көпшілігіміздің көз алдымызда көрінетіні жазылған. Ол өзінің ауруы мен сезіміне қарсы тұрудағы психологиялық және интеллектуалды батылдығы оның жетістікке жетуіне себеп болды. Хасан ештеңе жоғалтпайтпағанын және бәрін дерлік кездейсоқ жеңіп алғаны қайсар еңбегінің жемісі екенін айтқан. Египеттен тыс жерде Хасан жалғыздықтың маңыздылығы мен оның бостандықпен байланысы туралы дәлелді мысалдар келтіреді. «Еркіндік бізді жалғыздыққа мәжбүр ете ме?» ол таң қалады. Жалғыздық – бұл психологиялық қуғын-сүргінді қабылдауға және қарама-қайшы және ауыспалы жеке тарихты тамашалауға қажет антидот өйткені Хасанның моделі «көшпелілердің қаһарлы жалғыздығымен, ескірмейтін құм бойымен қозғалуымен» капиталдандырады. Постмодернизм тотализацияға күдіктенеді; біріктіру және синтездеу әрекеттері осылайша идеологиялық жалған тәртіптің жүктелуі болып саналады.

Постмодернизмнің араб мәдениетінде пайда болуына қоғамдық және саяси жағдайлардың өзгеруі түрткі болды. Біріншіден, араб әлемі 1948 жылдан кейін жаңа тарихи кезеңге аяқ басты. Израиль мемлекетінің құрылуы көптеген араб тілділерге Палестина апаты (ал-Накба) деп аталады. Бұл апат арабтардың метанарративке сенбеуіне ықпал етті. Тарихи әңгімелер арабтарға Палестинаны қалпына келтіруге көмектеспейді. Қысқаша айтқанда, көптеген араб жазушылары метанарративке деген сенбеуді тарихи ойлаудың жоғалуы ретінде көрсетеді. Екіншіден, 1952 жылы Абдель Насер Египетте барлық арабтарға көптеген уәделермен саяси революция жүргізді. Ол араб ұлтшылдығы идеясын қолдады. Ол арабтарды саяси күштерін қалпына келтіруге жетелеуге уәде берді. Алайда ол уәделерін орындай алмады. Бұл жағдайдан кейін арабтар ашуланып, үміттерін үзді. Үшіншіден, 1967 жылы Израильмен болған соғыстың әсері зор болды және араб тілінде «сәтсіздік» деп аталады. Төртіншіден, мұнайдың ең маңызды әлемдік тауар ретінде пайда болуы араб қоғамына үлкен әсер етті. Бір жағынан

PEDAGOGY AND EDUCATION

Бұл экономикалық өрлеу арабтарға әлемнің көптеген елдерімен қарым-қатынас орнатуға көмектесті. Және де арабтарға әр түрлі ұлттардың әдебиеттерін оқуға мүмкіндік берді. Демек араб романының дамуының маңызды факторы араб жазушыларының басқа әдебиеттермен тереңірек танысуы болып табылады. Мысалы, Латын Америка немесе орыс немесе Оңтүстік Азия әдебиеттерінен араб тіліне аударма көбейді. Екінші жағынан, мұнайдың қарқынды дамуы араб әлеміне капиталистік және корпоративтік үстемдікке жол ашты. Бір сөзбен айтқанда саяси және экономикалық және мәдени факторлар араб романының постмодерндік сипаттамаларды көрсететін түріне қарай дамуына әсер етеді.

1960–1980 жылдар аралығында араб романы тұтастай алғанда постмодерндік сипаттамаларға ие бола бастады. Тарихқа сенімсіздік пен утопиялық үмітті жоғалту сияқты. Мысалы, Джебра Ибрахимнің «Валид Масудты іздеуде» Палестина апатын талқылау үшін фрагментация және метафикация сияқты кейбір постмодерндік сипаттамаларды қолданады. Абдур Рахман Муниф «Тұз қалаларында» араб түбегінде мұнайдың қарқынды дамуын маркстік көзқарас арқылы бейнелейді. Тұз қалаларында Муниф Араб капиталына кеш капитализмнің келуін сынады. Оның үстіне ол капитализм үстемдігінің салдарын сипаттайды және психикалық фрагментация сияқты белгілерді тудыратын әлеуметтік өзгерістерді жазады.

Бұл бағытта екі елдің постмодерндік шығармалары талданды. Олар Мысыр және Сауд Арабия шығармалары. Араб әлемінде балалар әдебиетінің басым бөлігін ертегілер әлемі қорайды. XX ғасырда Египет жазушыларында араб және әлемдік балаларға арналған әдебиетін қайта қарауға және көбейтуге әкелетін моральдық-педагогикалық миссиялар болды. Египеттің әйгілі жазушылар қатарына Нағиб Әл-Келани және Якуб Әл Шаровни сияқты танымал есімдер кіреді. Екі автор классикалық араб әдебиетін және араб жас оқырмандарына арналған әлемдік шедеврлерді қайта жазумен айналысқан. XXI ғасырдың бас кезінде араб балалар әдебиетінің көп бөлігі ағылшын әдебиетінен аудармалар мен бейімделулермен шектелді. Мысалы– Золушка, Рапунцель, Эльза, Мерида және Софияның араб тіліндегі нұсқалары қыздар арасында ең танымал. Ұлдар үшін Марвел супер қаһармандары жақсы. Соған қарамастан бір жаңашыл жазушы мыңдаған араб балалары мен жасөспірімдерін қызықтырған жеке әуенді орындады. Яғни дәлірек айтсақ марқұм Ахмад Холид Тауфик. Осы зерттеу мысырлық марқұм жазушы Ахмад Холид Тауфиктің кейбір жасөспірімдер туралы әңгімелерін талдау арқылы қазіргі Египеттің араб балалар әдебиетіндегі кейбір постмодернистік тәжірибелерге жарық түсіруге тырысады. Тауфик еңбектерінің бірі– Әліппеде

PEDAGOGY AND EDUCATION

«الأبجدية» 2007 жылы жарық көрген. Кітап мазмұнын қысқаша баяндау Исмаил кітап кейіпкері Кенияға кетуімен әңгіме желісі өрбиді. Ол жерде ол ауыл сиқыршысының қаһарына ұшырайды. Және ауыр азап шегетінін айтады. Дегенмен уақыт өте келе Исмаил бұл жағдайды ұмытып кетеді. Исмаил өз еліне Египетке оралып, жиырма төрт күн бойы ешқандай азап шекпейді. Жиырма төртінші күннен кейін ол елес болып, әр сағат сайын әртүрлі қорқынышты құбыжықтарды көреді. Содан кейін ол осы сұмдық құбыжықтардың аттарын сағат санымен сәйкес келетінін түсінеді. Мысалы 13-ші сағатта ол Мотманды елестетеді. М әрпі - алфавиттің 13-ші әрпі. 14-те ол некромерантпен кездеседі. Н әрбі 14 орында. «2.1-суретте көрсетілгендей»

A	B	C	D	E	F	G
1	2	3	4	5	6	7
H	I	J	K	L	M	N
8	9	10	11	12	13	14
O	P	Q	R	S	T	U
15	16	17	18	19	20	21
V	W	X	Y	Z		
22	23	24	25	26		

2.1-сурет

Осы ережені орнықтырған Тауфик оқырманды сағаттарына қарай отыра сағат неше болғанын білуге шақырады. Әр түрлі оқырмандар кітапты оқитын немесе оған оралатын уақытқа негізделген әр түрлі тараулардан бастайды. Мұндай эксперимент оқырмандар тәуелсіздігі мен әдебиеттегі оқырман дауысының постмодерндік теорияларына қатысты. Оқырмандар бүкіл идеяны жоққа шығара отыра таңдалған новеллалар ретінде оқиғаны сызықтық тәртіпте оқи алады. Бірақ бұл да оқырманның өз бетінше таңдауы. Бұл эксперименттің бір кемшілігі мынада: тәулікте 24 сағат бар, ал ағылшын алфавитінде 26 әріп бар. Осы кемшілікті жою үшін Тауфик романды аяқтап, Исмаил сиқыршының қарғысынан босататын шешімге жету үшін соңғы екі әріпті (Y, Z) сақтайды. Исмаил жолды сол ауылда суретке

PEDAGOGY AND EDUCATION

түсірген камера пленкасын өңдеу арқылы табады. Ол фотосуреттердің бірінде сиқыршының бет-бейнесі бар екенін анықтайды. Осы қарабайырлардың сенімі бойынша камералық фотосурет адамның жанын ұрлап, оны суретке қамайды. Осылайша Исмаил фотосуретте түсірілген сиқыршының рухына жүгінуге шешім қабылдайды және оған фотоны өртеу арқылы өз жанын босататынын және сиқыршы сағат сайынғы Әліппенің қарғысын аяқтайтынын айтады. Фотосуретті өртеп жібергеннен кейін бәрі қалпына келеді және қарғыс лақтырылады.

Ұмытылған Драгозан үңгірлерінде (2005) «في كهوف دراغوسان المنسية» Тауфик көптеген қулықтарды қолданады. Оқиға негізінен гиперфикация түрінде жазылған. Яғни оқырман таңдауы бойынша әртүрлі таңдауы бар негізделген әр түрлі аяқталулардан тұрады. Гиперфикация негізінен онлайн-портал арқылы ұсыныла отыра мұнда оқырмандар оларды альтернативті аяқтауға жеткізетін гиперсілтемені баса алады. Тауфиктің жасаған әрекеті анағұрлым күрделі. Өйткені әр түрлі баламалар қазір қағазға басылып шығарылды. Сонымен бірге оқырман әр түрлі беттердегі барлық баламаларды көре алады, бірақ ойын ережелерін сақтамайынша олардың мағынасын таба алмайды. Мысалы, оқырманнан 13-бетте тиынды лақтыру сұралады. Егер монетаның жазу беті шықса оқырманға 167 бетке өтуге кеңес береді. Егер монетаның бет елтаңба бөлігі шықса, оқырманға 266 параққа өту ұсынылады. Сонымен бірге 22-бетте жазушы алдын-ала оқырман қиылыс жасайды. Содан кейін оқырманнан сұрайды. Егер ол дұрыс жолды таңдаса 41 бетке өтуін, ал егер сол жақ жолақты таңдаса 78 параққа өтуі ұсынылады. Осындай біршама фокустар ұсынылған. Мұнда автор оқырмандардың өзіндік қалауы бойынша оқуға жол ашады. 26-бетте ол оқырмандарынан сағаттарына қарауды өтінді және сол уақыт аралығы екіге бөлінсе 27 бетке. Егер бөлінбеген жағдайда 130 бетке өтуі жазылған. Ең күрделі түрі 223-бетте енгізілген. Онда Тауфик оқырманды сөзжұмбақпен таныстырады. Оқырман басқатырғышты түпнұсқа серияның барлық түрлі эпизодтарына негізделген паранормальды 33 сұраққа жауап беру арқылы шешуі керек. Сөзжұмбақты шешу арқылы оқырман 6 әріптен тұратын сөзге жетуі керек. Содан кейін олар білетін болса оған 252 бетке өтуін сұрайды. 252-бетте оқырманнан 6 әріптен тұруды сұрайтын тағы бір күрделі басқатырғыш бар жаңа анаграммада сөз санға жетеді. Бұл сан бет болуы керек оқырмандар өтуі тиіс бет нөмірі. Осылайша кім парақтарды өткізіп жібереді немесе елемейді онда Тауфик ол оқырманға тосқауыл қояды. Оқырмандар тағайындалмаған беттерге өткенде «Сен неге тапсырманы жасамадың? бұл романда ешқандай бет жоқ»-деліне және басынан

PEDAGOGY AND EDUCATION

оралуды өтінеді. Тауфик шақырусыз келген оқырмандарды жек көретінін түртіп жазған. Одан басқа сілтеме парақтары бар. Тауфик оқырмандарға қайтып оралуға, бастан өткен әрекеттерді жазуға кеңес береді. Бұл романның қалған бөлігінде пайдалы болуы мүмкін. Ұмытылып бара жатқан Драгосан үңгірлері постмодернистік идеяны білдіреді.

Бұл романда шектеулер жоқ. Оқырманның өз шектеуіне тікелей байланысты. Оқырман өз таңдауын қалауынша жасай алады. Кітап беттерінде Исмаилді өзінің таңғажайыбын қайталаңыз делінген. Онда төрт танымал кейіпкер бейнеленген. Олар қанпезерлер, ескі ұмытылған қарғыстар немесе өлген адамдар немесе зұлым көріпкел. Әлі де оқырман оқиғаның қисынсыз аяқталуымен немесе жалықтырарлық аяқталуымен ұнайтындығын таңдай алатынын көрсеткісі келген. Өйткені барлық сюжеттер тікелей және ешқандай тығырыққа тірелмейді. Шындығында әр сюжет екі бөлімнен тұрады. Біріншісі көріністі орнатады және оқырманға жаңа шытырман оқиғаны бастау үшін қажетті ақпаратты береді. Екінші тарау-екі жақты үзіндіден тұрады. Оқырмандардың қалауы бойынша әңгіме не абсурдтық аяқталуға не қызықсыз аяқталуға бейім емес екендігін көрсетеді.

Тауфиктың бұл романы толықтай постмодернистік түрде жазылған. Мұнда жоғарыда айтылып өткен оқиғалар желісі куә. Египетте балалар әдеби шығармаларының жаңашылдық көрінісі ретінде көрсетуге болады.

ما أمم الطبيعة - Ары қарай әдептен тыс (паранормаль) (2009) Тауфик мұнда шытырмандарға толы оқиғаны сипаттайды. Тауфик оқырмандар мен өзі және басты кейіпкерлермен арасындағы шекараны бұл жолы үзеді. Бас кейіпкер ханым бүкіл оқиға желісін басқарады. Абеер ханым американдық журналист және міндеті Исмаилге көмектесу.

Сонымен қатар Тауфик әр тарауға берген жапсырмаларды мазақ етеді - олардың кейбіреулері сөзбе-сөз қайталананды, әдептен тыс сериясында қолданған типтік сөйлемдерді мазақ етеді. Ол белгілі техника артық пайдалана отырып жазады. Романның соңына таман Абеер көп қолданылған символдың мағынасын Исмаилдан деп сұрайды. Ол білетінін айтады - «Бұл меніңше жазушы не істеуім керек екенін ұмытып кетті осымен» - деп қысқа қайырғаны жазылған. Бірақ соңғы тарауда бұл символ маңызды екенін дәлелдейді. Сонда Исмаил жазушы енді не істеу керектігін есіне алды бұл да оның есалаң екенін көрсетеді делінген. Роман жалғасында оқиғалардың шындығын, баяндауын айқындау сияқты армандаған қыз және жазушыны мазақ етеді. Оқырман өзін сахна артында көріп тұрғандай барлық жерде немесе

PEDAGOGY AND EDUCATION

барлық жерде бар сияқты сезінеді және пассивті қабылдағыштың позициясын тастап, мәтін мен мәтіндерді осындай мазаққа айналдыруға шақырады.

Тауфиктің әсерінен көптеген жас жазушылар өз тәжірибелерін бастады. Олардың кейбіреулері постмодернистік эксперименттерді мұқаба жасау деңгейінде бастады. Олар 25 қаңтардағы революцияның тарихи оқиғаларын өздерінің негізгі тақырыптарын саяси оппозицияға айналдырды. Бір мысал ретінде Хуссам Рамазан өзінің блогында «паранормальды» деген атпен шабыттанған және Тауфиктің постмодернистік тәжірибелерінен қуатталған жаңа паранормальді эпизодтарды жалған мұқабада жариялайды. Рамазан айының мұқабасының бірі болып табылады. Онда ол қуылған президент Мұбаракты жерленген перғауын ретінде суреттейді және романды «әлемнің аңызы» деп атайды. Ал мұқабаның келесі бөлігіне – Мубарактан құтылудың жалғыз жолы – оны шөл далаға жерлеуі керек еді. Оған сонымен бірге миллиондаған тонна құм қойылды. Бұл әрекетке барғандар одан құтылғанына разы еді. Дегенмен бұл әрекетті жасай отырып олар Мубаракқа өмірлік сүйіспеншілік сыйлағанын білмейді де. Себебі өмір өте қорқынышты.

Тауфиктің эксперименттеріне шолу жасай отырып, оның барлық арнайы мәселелерін постмодернистік гиперфикациялар ретінде сипаттауға болады. Ол қағаздағы немесе экрандағы барлық қол жетімді технологияларды пайдалануға тырысады. Тауфик қолданған тәжірибелерді келесідей қорытындылауға болады:

1. Тұрақтылық аз және конвенциялар аз.

Әр романның басталатын жері болғанымен, аяқталатын жері көп. Оқырман белгілі бір аяқталуды ұнатпаса, әр түрлі жалғауларды таңдай алады.

2. Мәтінді ашады.

Белгіленген аяқталатын нүкте болмағандықтан, оқырман енді оқуды қаламайтындай болған кезде, егер мәтін тым көп айналса немесе ол тым жұмбақ және көңілсіз болып қалса оқуды тоқтатады. Сонымен қатар, белгіленген басталу және аяқталу сияқты шекаралар автономды және де ерекше өнер туындылары басқа туындылардан тәуелсіз өмір сүреді деген тұжырымды қолдауға көмектеседі. Олар оқырманды иерархияға орналастырады және барлық мәтіндердің қандай-да бір-бірімен байланысы бар екендігі туралы «сау» санаға қарсы әрекет етеді.

3. Интертекстуалдылық.

Гипермәтін оқырманды басқа мәтіндерге кітаптардың қолынан келмейтін жолмен оңай бағыттап алады. Егер гиперфикадағы үзінді басқа оқиғадағы нәрсені меңзейтін болса, онда

PEDAGOGY AND EDUCATION

гипермәтін жазушы иллюзияны басқа әңгімедегі нақты шығармаға тіпті мүмкін ол туралы көбірек ақпаратқа байланыстыра алады. Бұл қағаздарда басқаша болғанымен Тауфик онымен басқа мәтіндерге немесе триллер сериясының басқа бұрынғы эпизодтарына сілтеме жасау арқылы тәжірибе жасайды.

4. Дезориентация

Көпмағыналылық және Тауфиктің арнайы мәселелерінің тез өзгеретін жағдайлары оқуды романдарды оқуда сызықтық бір өлшемді техникамен дағдыланған оймен шатастырады. Сонымен қатар оқырман мәтінге қаншалықты жеткені туралы жиі біле бермейді. Оқу тәжірибесінің бұл жаңа аспектілері кейбір оқырмандар үшін жағымсыз болуы мүмкін, ал басқалары үшін бұл шатастық пен біртектес келісімнің болмауы тәжірибелі оқырманды мәтінді тоқтата тұруға және оның мәнмәтіні мен салдарын қарастыруға шабыттандыруы мүмкін.

5. Көпжақтылық

Тауфиктің арнайы нөмірлерін оқырман көбінесе кім әңгімелейтінін немесе қандай кейіпкер сөйлеп тұрғанын анықтай алмайды. Автордың дауысының қабаттасуы мен әртүрлі көзқарастар мен уақыт пен кеңістік белгілерді анық емес етуі мүмкін және оқылым тәжірибесі кімнің не айтатынын анықтауға бағытталған.

6. Авторлық күштің аздығы және оқырманның азат етілуі.

Постмодернизм оқырманның босатылуымен байланысты. Ерекше нөмірлерде ережелер мен шекаралар еркін болып көрінуі мүмкін, бірақ оларды одан да қатал деп қабылдауға болады. Себебі оқырман белгілі бір үзіндіге кәдімгі кітаптағыдай және осы арнайы шығарылымдардың көпшілігіндегі оңай жүгіне алмайды. Өйткені автордың бұйыруымен оқырман қандай жолдармен жүруі жазылады. Тауфик өзінің белгілі фразасын өзгертуге бейім (мен сені алдайын, мені алдайық, жаңа ойын ойнайық, мүмкіндік береді! Және тағы басқа да).

Келесі ретте Сауд Арабиясының постмодерндік шығармаларына аса назар аударылды. 2001 жылдан кейінгі Сауд Арабиясының романын постмодерндік роман ретінде қарау. Сауд романының талқылауы постмодерндік американдық роман туралы пікірлерден бөлек қалмауы керек, өйткені постмодерндік американдық роман мен постмодерндік саудиялық роман екеуі де кеш капитализмнің үстемдігі кезінде жазылған. Алайда, постмодерндік Сауд романындағы және постмодерндік американдық романдағы постмодерндік мәдениеттің көріністері әртүрлі болуы мүмкін, өйткені саяси және әлеуметтік контексттер де әр түрлі. Басқаша айтқанда, саудиялық роман мен американдық романның ұқсастығы кеш капитализмнің үстемдігімен байланысты болса, айырмашылығы

PEDAGOGY AND EDUCATION

Сауд Арабиясы мен Америка Құрама Штаттарының әртүрлі әлеуметтік және саяси жағдайларына байланысты. Сауд Арабиясының романын 2011 жылдан кейін талқылаған жөн. Себебі Араб көктемі әсері орасан зор болды. 11қыркүйектен кейін Сауд романында метанарративті күдік тудыратын дәстүрлі дискурсты сынау басталды. Сондай-ақ осы апаттың салдарынан саудиялық романистер батыс мәдениетін атап айтқанда фильмдер мен музыканы қолдайтын романдар жазады. Бұл мақұлдау жеке тұлғаның тұрақсыздығы сияқты кейбір постмодерндік ерекшеліктермен байланысты болды.

Араб романындағы постмодерндік сипаттамаларды ашуға бағытталған бірнеше сыни пікірталастар бар. Мұзафа Джумах постмодерндік араб романындағы субъективтілік, өзіндік ерекшелік және отанды бейнелеуді жазады. Гандур Хуридін болса Ливандағы азаматтық соғыс туралы жазу үшін тілдің күрделілігі мен тарихын қалай қолданатынын талқылайды. Гандурдың эссесінде ұзаққа созылған қақтығыстардың тәжірибесін талқылау үшін Хуридін лингвистикалық техникасында фрагментация бар екендігіне назар аударылады.

Постмодерндік араб романындағы осы сыни пікірталастар қазіргі араб романындағы постмодерндік сипаттамалардың көрінісін ашуға тырысқанымен, олар постмодерндік араб романын кеш капитализмнің үстемдігімен байланыстырмайды. Сондықтан олар әлсіз утопиялық қиял сияқты кейбір маңызды постмодерндік ерекшеліктерге шоғырландырылмайды. Сауд Арабиясының әлемдік экономикалық жүйеге қатысуы постмодерндік Сауд романы – бұл кеш капитализмнің тікелей салдары. Сондықтан бұл фактор постмодерндік саудиялық романды араб әлемінің кейбір аймақтарында пайда болған постмодерндік араб романынан ажыратады.

Сонымен қатар, жоғарыда аталған саяси және әлеуметтік факторлар араб жазушыларының көпшілігінің неге отаршылдықты сынауға бағытталғанын көрсетеді. Сыншылар әр ұлттың араб жазушыларының тәжірибесінің алуан түрлілігін бір постколониялық категорияға айналдырды. Сауд Арабиясының мәдени дискурсы бірнеше себептерге байланысты отарлық дискурсты сынауға шоғырландырылмайды. Сауд жазушылары отаршылдықты бастан кешірген жоқ және олар бұған қарсы өз тәжірибелерінің аясында әрекет етпейді. Осыдан болар сауд жазушыларының Батысқа деген антагонистік көзқарасы жоқ. Кейбір араб елдері Араб шығанағынан тыс араб елдері Батыстың әлемдік экономикалық жүйеге қатысты үстемдігіне қарсы болса, Сауд Арабиясы Батыс елдерін серіктес деп санайды. Демек, Сауд мәдениетінің дискурсы басқа араб тілді елдерде колониялық

PEDAGOGY AND EDUCATION

мұра қалдырған және экономикалық тұрғыдан қуатты емес мәдениеттерден айтарлықтай ерекшеленеді.

Сауд қоғамын бір мезгілде заманауи және дәстүрлі деп санауға болады. Бұл жағдайда Сауд қоғамында аяқталған модернизация болған жоқ. Сондықтан Сауд мәдениетін постмодерн ретінде қарастыруға бола ма, жоқ па деген сұрақ туындауы мүмкін. Біріншіден, нақты қоғамда аяқталған модернизацияны дәлелдеу қиын, өйткені әр қоғамда кейбір ескірген әлеуметтік нормалар немесе сенімдер болады. Екіншіден, жаһандану дәуірінде модернизацияның көптеген аспектілері жаңа технологияны немесе әлеуметтік медианы пайдалану әлемнің кез келген жерінде болуы мүмкін. Үшіншіден, модернизация тұрғысынан Сауд Арабиясында Сауд қоғамы технологиялық мағынада модернизациямен қалай таныс екенін көрсететін өте күрделі өндірістік кешендер бар. Бұл модернизация – Сауд Арабиясының экономикалық жүйесінің салдары. Сауд қоғамында модернизация аяқталмағанымен, саудиялық роман постмодерндік тұрғыдан оқылуы мүмкін. Өйткені саудиялық роман кеш капитализмнің үстемдігінде жазылған. Бұл үстемдік модернизацияны аяқтаудан гөрі маңызды фактор болып табылады. Сауд қоғамының көшпелі қоғамнан қазіргі қоғамға тез өзгеруі Сауд мәдениетінің, оның ішінде романның кейбір аспектілеріне әсер етеді. Экономикалық күштің әсері әр түрлі әлеуметтік аспектілерде болуы мүмкін. Себебі, білімді адамдар саны және сауаттылық деңгейі тез өсті және Сауд Арабиясының үкіметі әртүрлі елдермен мәдени және ақпараттық алмасуды жеңілдету мақсатында көптеген жастарды шетелге оқуға жіберген саясатты қолдайды. Сонымен қоса, мұнай өнеркәсібінің еңбекті көп қажет ететін және жоғары мамандандырылған сипаты әр түрлі халықтардан көбірек жұмысшы жалдауды талап етеді. Сондықтан Сауд Арабиясы еңбекшілердің мәдениеттерімен таныс болды. Демек осы жағдайлардың барлығы постмодерндік Сауд романының дамуына әсер етті. Постмодерндік Сауд романының дамуын жақсы түсіну үшін Сауд романының дамуы туралы қысқаша мәлімет беру пайдалы екені даусыз. Бұл дамуды төрт тарихи кезеңге бөлуге болады. Бірінші кезең Сауд романының басталуы болды (1930–1959). Осы тарихи кезеңде саудиялық жазушылар он бес роман жариялады. Абд әл-Куддус әл-Ансаридің «Егіздер» атты романы – алғашқы саудиялық роман еді. Бұл романға Египет пен Ливандағы араб романының әсері бар. Әл-Ансаридің кітабында біртұтас сюжет сияқты романның барлық эстетикалық элементтері болмаса, 1930 жылы осы «прото-романның» жарық көруі 1932 жылы Сауд Арабиясының құрылуымен байланысты болды. «توأمان» (Егіздер) әл-Ансари Мекке қоғамындағы Сауд Арабиясы қаласына

PEDAGOGY AND EDUCATION

айналған кездегі әлеуметтік өзгерісті талқылайды. Алайда бұл роман көптеген романдарда қоғамды сынау үшін қолданатын эстетиканы қолданбайды. Оның орнына әлеуметтік уағыздарды айтуға шоғырланған. Қысқаша айтқанда, сауд романының басталуы оның әлеуметтік сын эстетикасы тұрғысынан әлсіз пайда болуымен сипатталуы мүмкін. Демек саудиялық жазушылар әдеби роман жазуға көп уақытын бөлген.

Қорыта келгенде, араб әдебиетінде жаңадан аяқ басып келе жатқан посмодернизм ұғымы бірте-бірте оқырмандар тарапынан қызығушылықты тудыртуда. Араб әдебиетіндегі постмодернизмнің дамуы ел тарихына байланысты әртүрлі кезеңде дамыса да постмодернизм аспектілері жағынан ұқсастықтары бар.

References:

- [1] Словарь литературоведческих терминов. М.Просвещение. 1974 ж
- [2] Кучменко М. А. Постмодернистская структура текста: на материале романа Дж.Кочубаева «Абраг» // Теория и практика актуальных исследований: материалы VIII Международной научно - практической конференции (Краснодар, 27 февраля 2015 г.). - Краснодар, 2015ж
- [3] Затонский Д.В. «Модернизм және постмодернизм: талғампаз және талғампаз емес өнердің мәңгі айналуы туралы ойлар». М. : AST: Фолиант, 2000.256 б
- [4] Кучменко М. А. Постмодернизм и его литературная форма как культурное явление современности // Кросс - культурное пространство литературной и массовой коммуникации - 4: материалы Международной научной конференции (Майкоп, 26 - 27 ноября 2015 года)
- [5] Laszlo, Ervin (2007): Science and the Akashic Field. An Integral Theory of Everything, Rochester, Inner Traditions
- [6] Sipe, I and Pantaleo, S. (2008). Postmodern Picturebooks: Play, Parody, and Self-Referentiality. London Canada: Naisit publishers. Volume 1
- [7] Lyotard, Jean-Francois (1984): The Postmodern Condition: A Report on Knowledge, Theory and History of Literature, Volume 10, Minneapolis, University of Minnesota Press
- [8] Nietzsche, Friedrich (1967a): The Birth of Tragedy and the Case of Wagner, Translated, with Commentary by Walter Kaufman, New York, Random House
- [9] https://artdau.journals.ekb.eg/article_142788_a4e75800534840ebeb7f283f29b25504.pdf
- [10] Затонский Д. В. Модернизм и постмодернизм : мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств. М. : АСТ : Фолио, 2000. 256 б
- [11] Лиотар Ж.-Ф. Переписать современность // Ступени : Философский журнал. 1994. No 2. С. 102-103
- [12] الحدائة في ميزان الإسلام: ص18 عوض محمد القرني، ينقل عن مقال بعنوان ((اعتبارات نظرية لتحديد مفهوم الحدائة)) منشور في مجلة (فصول مقال منشور في مجلة النبأ-العدد 57-مفر 1422/آيار 2001
- [13] Tawfik, A. (1999). The forgotten Dragosan caves. Special issue No. 1. Cairo: Modern Arab association publishing company
- [14] Tawfik, A. (2000). 36. Special issue No. 2. Cairo: Modern Arab

PEDAGOGY AND EDUCATION

- association publishing company
- [16] Tawfik. A. (2001). Al-Abjadiya (The Alphabet). Special issue No. 3. Cairo: Modern Arab association publishing company
- [17] Al-Sani', Rajā. Girls of Riyadh. Trans. Marilyn Booth. New York: Penguin Press, 2007
- [18] Al-Atiq, Fahd. Life On Hold. -2012y
- [19] Уотсон, 'Дж.' Постмодерндік эксперименттер 'балалар әдебиеті: тәсілдер мен территориялар. Бейсингсток, Палграв Макмиллан, бет. 320-29
- [20] <https://www.madamasr.com/en/2016/02/19/feature/culture/literary-gems-%E2%80%8Bon-being-egyptian-and-ihab-hassans-out-of-egypt-%E2%80%8B/>
- [21] Жаксылыков А. Сны окаянных. Трилогия. - Алматы, 2005
- [22] Батыс және Шығыс көркем мәтіндеріндегі интертекст // Қазақстан ғылымы және өмірі. - 2016 ж., No4 (39)